

UDC 37.014**МІЖНАРОДНИЙ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІЙНИЙ АПАРАТ ЯК
УНІФІКОВАНИЙ ЗАСІБ ВІДОБРАЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЙНОСТІ**
кандидат філологічних наук, Сокол М.О.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
Україна, м. Тернопіль

У статті розкрито детермінацію міжнародного понятійно-категорійного апарату та проаналізовано міжнародну систему понять у педагогічній науці. Досліджено розвиток основних міжнародних конститuentів. Мета статті полягає у тому, щоб визначити чіткий ієрархічний вектор понятійних закономірностей, зазначивши, що міжнародний понятійно-категорійний апарат педагогічної науки стає предметом вивчення педагогічної дійсності у всьому розмаїтті культурних традицій багатомовного світу. Подано тлумачення, визначення та уточнення таких модерних понять як: «якість освіти», «творчість», «асертивність», «акмеологія», «педеутологія», «мобінг», «булінг».

Ключові слова: міжнародний понятійно-категорійний апарат, якість освіти, творчість, асертивність, акмеологія, педеутологія, мобінг, булінг.

*PhD in Philological Sciences, M. Sokol International conceptual categorial apparatus as a unified method of reference of pedagogical validity/
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Ukraine, Ternopil*

The article reveals the determination of the international conceptual-categorial apparatus and analyzes the international system of concepts in pedagogical science. The development of the main international constituents is explored. The purpose of the paper is to define a clear hierarchical vector of conceptual laws, noting that the international conceptual-categorial

apparatus of pedagogical science becomes the subject of study of pedagogical reality in the whole variety of cultural traditions of the multilingual world. Interpretation, definition and refinement of such modern concepts as «quality of education», «creativity», «assertiveness», «acmeology», «pedeutology», «mobbing», «bullying» are given.

Key words: international conceptual categorical apparatus, quality of education, creativity, assertiveness, acmeology, pedeutology, mobbing, bullying.

Вступ. Останнім часом значно зріс інтерес дослідників до міжнародної системи педагогічних понять (Т.А. Ільїна, Ф.Ф. Корольов, І.М. Кантор, М.А. Данилов, М.М. Болдирєв, В.В. Краєвський, В.С. Цетлін, Ю.В. Шаров, Б. Б. Комаровський, В.М. Полонський). Наприклад, розробляються підходи до класифікації педагогічних понять в історико-педагогічному та предметно-тематичному відношенні; здійснюється встановлення «віку» педагогічних понять і термінів; проводиться вивчення їх еволюції у зв'язку з розвитком освітньо-виховної практики та прогресом науки (Б.Б. Комаровський, В.А. Козирев, В.Д. Черняк, Є.А. Кошкіна). Досліджуються причини зміни змістів понять педагогіки і її окремих галузей.

Міжнародний понятійно-категорійний апарат педагогічної науки стає предметом вивчення як уніфікований засіб відображення педагогічної дійсності у всьому розмаїтті культурних традицій багатомовного світу (П.П. Щедровицький); як засіб точного і адекватного вираження науково-педагогічних понять, їх тлумачення, визначення та уточнення (Н.М. Разкін); як необхідний елемент передачі спеціальної науково-педагогічної інформації (В.М. Полонський); як відображення історично сформованих і закріплених в мові інтеграційних процесів зближення і синтезу наук, педагогічних традицій

і систем, що характеризують різні педагогічні культури (Є.В. Бондаревська). Звертається увага на соціально-філософські, культурологічні та психологічні корені понять, що функціонують у педагогічній науці (Є.В. Бондаревська, І.М. Кантор), широке вживання в педагогіці загальнонаукових термінів (І.М. Сушков, Є.І. Крюкова). Вивчаються генезис становлення нових понять педагогічної науки (І. Розіна, А. Федоров, А. Новикова), характер відношень між попереднім і новим значенням, запозиченими і традиційними педагогічними термінами; намітилися позитивні тенденції в узагальненому просторі міжнародної педагогічної термінології до утворення понятійних комплексів, здатних точніше передавати педагогічне поняття (Р. Теммерман, Е. Йокота). У цьому аспекті міжнародною педагогічною термінологією досліджуються різні поняття. Розвивається тенденція дослідження педагогічних понять не ізольовано, а в утворених ними співвідношеннях і поєднанні на основі не лише семантичної спорідненості, а й тематичної близькості понять. Загалом це дає можливість віднести педагогічну понятійну систему до того чи іншого тематичного поля, а відтак спостерігаємо наявність загальних компонентів як у зовнішньому оформленні, так і у внутрішньому змісті, що відбиває певний науково-педагогічний світогляд, культурну традицію. Так, наприклад, дискусії в рамках міжнародної конференції «Gifted and Talented Education» («Навчання талановитих і обдарованих дітей», 1999) дозволили виявити англomовні понятійні елементи і зіставити їх з вітчизняними педагогічними поняттями. Наприклад, «academic retardation» - академічне відставання, «emotional / behavioral disorders» - емоційні та поведінкові порушення, «giftedness» - обдарованість, «specific learning disability» - нездатність до навчання, «special education» - спеціальне навчання, «exceptional children» – діти з особливими інтелектуальними або творчими здібностями, «creativity»

- творчість, здатність зрозуміти і висловити нові ідеї, «discourse» - міркування, вміння підтримувати розмову і висловлювати свою позицію з того чи іншого предмета розмови, «preacademic skills» - вміння і навички, якими володіє дитина перед вступом до школи, «gesirgocal teaching» - взаємне навчання та ін.

Однією із провідних проблем у сучасних дискусіях щодо вітчизняної освіти є експлікація поняття «якості». Аналіз літературних джерел показав, що стратегія якості сьогодні є основою освітньої політики багатьох країн. Цей процес започаткований ще наприкінці ХХ ст. (Велика Британія, Нідерланди, Польща, США, Угорщина, скандинавські країни тощо) і триває досі (Німеччина, Румунія, Франція, Чехія, країни СНД тощо). Академічний тлумачний словник української мови вирізняє наступні особливості цього терміну: по-перше, це «внутрішня визначеність предмета, яка становить специфіку, що відрізняє його від усіх інших». У нашому випадку «якість – це, насамперед, «бути освітою» [3, с. 638]. По-друге, якість – це «ступінь вартості, цінності, придатності чого-небудь для його використання за призначенням» [3, с. 638]. Саме цей аспект, зазвичай, береться до уваги в дискусіях стосовно якості освіти. По-третє, якість – це «та чи інша характерна ознака, властивість, риса кого-, чого-небудь» [3, с. 638]. Відповідно до ENQA (European Association for Quality Assurance in Higher Education) якість освіти – це «її збалансована відповідність (як результату, процесу, освітньої системи) встановленим потребам, цілям, вимогам, нормам (стандартам)». Д. Ф. Вестерхайден (D. F. Westerheijden) вважає, що «якість освіти» – це багатозначне поняття, тому його вимірювання слід здійснювати відносно досягнення багатьох цілей, які постають перед кожним з учасників освітнього процесу. Досягнення практичних цілей, на думку вченого, еквівалентне якості кінцевого «продукту», а також окремо підкреслює, що «якість –

багатоаспектне поняття: воно вимірюється різними цілями, що постають перед учасниками освітнього процесу у навчальному закладі» [10, с.183].

На нашу думку, якість освіти – це, насамперед, значні зміни у самій системі освіти, кореляція її складових (студенти, викладачі, засоби, обладнання та матеріали) та створення продуктивних освітніх технологій і програм, економічного, культурного, політичного розвитку. Отже, «якість освіти» за критеріями ООН виступає одним з провідних індикаторів якості життя. У зв'язку з курсом України на прискорення інтеграції в структури об'єднаної Європи, питання якості освіти набуває особливого значення та висуває необхідність приведення вітчизняних освітніх стандартів у відповідність до критеріїв держав-членів Європейського Союзу. На нашу думку, нова методологія якісної освіти повинна ґрунтуватися на взаємодії традицій та інновацій, а забезпечення високоякісної освіти – всіх її етапах і рівнях, тоді як оцінювання її результативності й управління якістю – одне з основних завдань сьогодення, яке має не лише педагогічний чи суто науковий, але й соціальний, політичний та управлінський аспекти.

Варто зазначити, що поняття «акмеологія» позначає науку, яка виникла на зламі природничих, суспільних і гуманітарних дисциплін, і вивчає закономірності і механізми розвитку людини на ступені його зрілості і особливо при досягненні ним найбільш високого рівня в цьому розвитку. Так, у словнику В. Ф. Халіпова, акмеологія – це «знання (наука) про найвищі досягнення в сфері професійної майстерності. В умовах демократизації життя виникла потреба в систематизації знань, уявлень про сучасні вимоги до особистості лідера, державного і господарського керівника, значного підвищення професіоналізму керівників різного роду і рангу. Цим цілям і слугує розробка проблематики акмеології» [4, с. 12]. У «Педагогічному

енциклопедичному словнику», знаходимо більш детальне тлумачення цього поняття: «наука, що вивчає феноменологію, закономірності та механізми розвитку людини у період професійної зрілості. Акмеологія досліджує проблеми протиріччя між зростаючим обсягом інформації, з одного боку, і часом, необхідним для оволодіння нею, – з іншого. Вона виокремлює загальні та відмінні риси, що притаманні людям у процесі їхньої діяльності, а також досліджує фактори, що визначають якісні та кількісні характеристики «акме». Моральна вихованість професіонала – це перетворення загальнолюдських цінностей в його власні цінності. Акмеологія вивчає також проблему залежності між особливостями професіоналізму людини і його поведінкою поза сферою професійної діяльності» [1, с. 14]. Окрім того, в інших сучасних джерелах ми маємо дещо відмінне трактування цього вчення як науки «про вершини, про досягнення в життєдіяльності та розвитку людини», а також далі автор додає, що акмеологія «досліджує умови досягнення високої якості освітніх систем і розвитку суб'єктів освітнього процесу: вчителя та учня» [4, с. 3].

Праці вітчизняних вчених ХХ ст., присвячені питанням педагогічної творчості, пронизані поняттям «творчість», що експлікується як обов'язкова передумова педагогічного процесу, обов'язковий професіоналізм у діяльності вчителя. С. У. Гончаренко в «Українському педагогічному словнику» тлумачить «педагогічну творчість» як «оригінальний і високоефективний підхід вчителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики виховання і навчання» [2, с. 326]. До того ж, автор стверджує, що «досягнення творчого результату забезпечується систематичними цілеспрямованими спостереженнями, застосуванням педагогічного експерименту, критичним використанням передового педагогічного досвіду. Педагогічна творчість стосується різних сторін діяльності

вчителя – проведення навчальних занять, роботи над організацією колективу учнів відповідно до їх вікових та індивідуальних особливостей, проектування особистості учня, вироблення стратегії і тактики педагогічної діяльності з метою оптимального виконання завдань всебічного розвитку особистості» [2, с. 326].

До прогресивних тенденцій розв'язання проблеми творчості вчителя на міжнародному рівні належить народження й інтенсивний розвиток педдеутології як галузі наукового знання та педагогічної субдисципліни. «Педдеутологія» (походить від грецьк. *paideute's* - вчитель і *logos* - слово, наука, англ. *pedeutology*, фр. *rédeutologie*) – наука про вчителя та його професію, що є важливою субдисципліною педагогіки, яка системно розвивається. Вона має понад столітню історію. Ми погоджуємось із думкою Г. Квятковської, що педдеутологія розглядає виховання і вчительську дію з різних сторін: як мистецтво, як діяльність, яка розпізнає, упорядковує і дає дійсності людське значення, як автотворення людської особи, як своєрідний союз осіб, які беруть участь у виховній реляції [8, с. 12].

Варто зазначити, що у «Новому педагогічному словнику» В. Оконя подано таке визначення: «педдеутологія - це окрема галузь педагогіки, що вивчає проблеми вчителів, особистість учителя, відбір кандидатів у професію вчителя, педагогічну освіту та підготовку кадрів, їх професійну діяльність» [9, с. 154]. Окрім цього тлумачення автор додає ще одне визначення згаданого поняття: «педдеутологія - це галузь міждисциплінарної, субдисциплінарної педагогіки, що є результатом інтенсивного розвитку школи, яка вимагає знань від вчителя, освіти та професійної підготовки [9, с. 155]. Ч. Банах експлікує «педдеутологію» як «частину педагогіки, яка займається питаннями, пов'язаними з учительською професією» [6, с. 302]. Констатуємо, що вчений виокремлює наступні напрями педдеутологічних досліджень:

«особистість учителя, його талант і авторитет, відбір кандидатів на навчання для цієї професії та педагогічної освіти, професійна етика тощо» [6, с. 303]. Ми погоджуємось із твердженням Й. Штемпрух, що насамперед «педеутологію» варто розглядати як «науку про вчителя, наставника, яка досліджує усі дотичні сфери життя вчителя: освіта, життєдіяльність, самовдосконалення, саморозвиток, його соціальну роль як особистості» [7, с. 10].

Далі розглянемо дефініції такого новітнього поняття як «асертивність» (походить від англ. to assert - наполягати на своєму) - поведінка, що поєднує внутрішню силу і ввічливість до оточуючих. «Асертивність» (assertiveness) є похідним від англійського дієслова assert (наполягати, стверджувати, заявляти). У науковому обігу «асертивність» експлікують як якість особистості, як здатність людини конструктивно відстоювати свої права, демонструвати позитивне і шанобливе ставлення до інших людей, як здатність захищати власні інтереси, формулювати і відстоювати свою думку, вільно висловлювати свої почуття і емоції, досягати поставленої мети, при цьому не порушувати права інших людей і брати на себе відповідальність за власну поведінку.

Ідею асертивності як практичну методологічну теорію міжособистісної взаємодії запропонував і розробив американський вчений А. Солтер. Автор стверджує, що «асертивність» - це певний спосіб поведінки особистості, що супроводжується почуттям поваги до власної індивідуальності та емоційно-ціннісним ставленням до інших людей. Водночас, у працях чеських вчених В. Каппоні й Т. Новака побутує думка, що «асертивність» - гармонійне поєднання особистісних якостей людини, що відображаються у формі конкретних світоглядних позицій та позитивній спрямованості, проявляються у знаннях про людську сутність, у вміннях і навичках ефективної взаємодії. Звертає

увагу на себе таке визначення: «асертивність - це спосіб організації своєї поведінки, уміння формулювати особистісні потреби й бажання, прагнення до честолюбства у досягненні намічених цілей, шанобливе ставлення до людей, а головне – повага і любов до себе» [5].

Моделюючи новітній понятійно-категорійний апарат ми не можемо оминати такі поняття як «мобінг» і «булінг». Мобінг, іноді Моббінг (від [англ.](#) mob – юрба) – систематичне цькування, психологічний терор, форми зниження авторитета, форма психологічного тиску у вигляді цькування співробітника у колективі, зазвичай з метою його звільнення. Булінг – це регулярне та цілеспрямоване нанесення фізичної чи душевної шкоди дитині, а мобінг означає психологічний терор, який здійснює група по відношенню до особистості.

Першим проблемою булінгу почав займатися норвезький учений Д. Ольвеус, який визначив дане явище в шкільному колективі як ситуацію, в якій учень неодноразово, тривалий час стає об'єктом негативних дій та нападів з боку одного учня чи кількох учнів, булінг включає три важливі компоненти: булінг є агресивною поведінкою, що включає в себе небажані, негативні дії; булінг є явищем довготривалим та систематичним; булінг характеризується нерівністю влади або сили. Майже всі дослідники визначають булінг як довготривалу та систематичну агресію, але, окрім цього, дане явище розглядають як «підтип агресії», який може приймати багато форм, і фізичних і словесних (Е. Пелігріні, С. Салмівалі); деструктивну взаємодію (Р. Дж. Хезлер), частину соціального життя групи (Е. Роланд), неодноразовий напад – соціальний або вербальний – з боку тих, хто має вищий статус (В. Бесаг), тривале, усвідомлене насильство спрямоване проти людини, яка не в змозі захиститися у фактичній ситуації (Д. Лейн).

Підсумуємо, що однією з умов розвитку світової педагогічної культури як інтегральної якості, що забезпечує розвиток індивідуальної педагогічної культури, оволодіння науковими теоріями, освітніми технологіями в розвиненому єдиному полікультурному інформаційно-дослідницькому та освітньому просторі; інструментом пошуку нових орієнтирів, що розвиває освіту і виховання людини стає міжнародна педагогічна система понять. Маючи універсальні безмежні галузі застосування і можливості вираження всіх проявів педагогічної дійсності, вона набуває рис сутнісної сили міжкультурної та міжособистісної науково-професійної комунікації, сприяючи взаємообміну ідеями і концепціями, передачі науково-педагогічного досвіду і знань, стає вираженням усієї сукупності науково-педагогічних знань і уявлень. У зв'язку з цим постає питання професійно-мовної компетентності. Цей вид професійної компетентності фахівця характеризується комплексом знань, умінь і навичок, які надають йому можливість сприймати, розуміти міжнародний понятійно-категорійний апарат.

Отже, володіння міжнародною системою понять, а також знання того, яким саме чином педагогічні поняття в своїх основних ознаках і зв'язках детермінуються у терміні, розглядаються як найважливіші компоненти в структурі професійно-мовної, комунікативної (communicative competence), дискурсивної (discourse), міжкультурної (intercultural competence: interpersonal communication accross cultures), інформаційно-педагогічної компетентності. Відтак, мовна і міжкультурна компетентності стають важливими умовами не лише поглиблення нових знань, а механізмами поширення власного досвіду та педагогічних традицій. Вони також сприяють збагаченню науково-педагогічних досліджень і педагогічної практики, залученню в сферу науково-педагогічного пізнання нових предметних галузей, пов'язаних

як із формуванням фундаментальних положень педагогіки, так і з отриманням цінної інформації про нові аспекти педагогічної теорії і практики.

Література:

1. Бім-Бад Б. М. Педагогічний енциклопедичний словник / Б.М. Бім-Бад. – М.: Просвещение, 2002. – 532 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. - 376 с.
3. Словник української мови: в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда – Том 1. – АН УРСР Інститут мовознавства: - К.: Наук. думка, 1970. – 529 с.
4. Халіпов В.Ф., Халіпова Є.В. Влада. Політика. Державна служба. Словник / В.Ф. Халіпов. – М.: Луч, 1996. – 348 с.
5. Alberti R.E., Emmons M.E. *Your perfect Right: A Guide to Assertive Living (6th ed.)* / R.E. Alberti.– San Luis Obispo, CA: Impact Publishers, 1990. - 275 p. 426
6. Banach Cz. *Pedeutologia* / Cz. Banach // *Encyklopedia pedagogiczna XXI e.* - Warszawa: Wydawnictwo Akademickie «Żak», 2005. – s. 301-306.
7. *Ewolucja tożsamości pedagogiki, praca zbiorowa* / Pod red. H. Kwiatkowskiej/ - Warszawa: Wyd. IHNOiT, 2010. - 286 s.
8. Okon W. *Słownik pedagogiczny* / W. Okon. - Warszawa: DOM, 1975. - 531 s.
9. Westerheijden D.F. *Peers, performance and power: quality assessment in the Netherlands* / D.F. Westerheijden // *Peer review: quality assessment in British and Dutch higher education.* – Utrecht : Lemma. – P. 183–207.

References:

1. Bim-Bad B.M. *Pedagoghichnyj encyklopedychnyj slovnyk* / B. M. Bim-Bad. – М.: Prosveshhenye, 2002. – 532 s.

2. Ghoncharenko S.U. *Ukrajinsjkyj pedaghoghichnyj slovnyk* / S. U. Ghoncharenko. – K.: Lybidj, 1997. - 376 s.
3. *Slovnyk ukrajinsjkoji movy: v 11 tomakh* / za red. I.K. Bilodida – Tom 1. – AN URSSR Instytut movoznavstva: - K.: Nauk. dumka, 1970. – 529 s.
4. Khalipov V.F., Khalipova Je.V. *Vlada. Polityka. Derzhavna sluzhba. Slovnyk* / V.F. Khalipov. – M.: Luch, 1996. – 348 c.
5. Alberti R.E., Emmons M.E. *Your perfect Right: A Guide to Assertive Living (6th ed.)* / R.E. Alberti.– San Luis Obispo, CA: Impact Publishers, 1990. - 275 p. 426
6. Banach Cz. *Pedeutologia* / Cz. Banach // *Encyklopedia pedagogiczna XXI e.* - Warszawa: Wydawnictwo Akademickie «Żak», 2005. – s. 301-306.
7. *Ewolucja tożsamości pedagogiki, praca zbiorowa* / Pod red. H. Kwiatkowskiej/ - Warszawa: Wyd. IHNOiT, 2010. - 286 s.
8. Okon W. *Słownik pedagogiczny* / W. Okon. - Warszawa: DOM, 1975. - 531 s.
9. Westerheijden D.F. *Peers, performance and power: quality assessment in the Netherlands* / D.F. Westerheijden // *Peer review: quality assessment in British and Dutch higher education.* – Utrecht: Lemma. – P. 183–207.